

PÁZMÁNY ÉS SZENT TAMÁS IMÁDSÁGAI

JELENIITS ISTVÁN

Pázmány Péter *Keresztyényi imádságos könyve* ma is élő, megbecsült alkotás. Jeles, modern irodalomtörténészek érdeme szerint foglalkoztak vele, az ő tanulmányaikra nem kell itt hivatkoznom. Talán a szakma kevésbé figyelt föl arra, hogy a bencés Söveges Dávid *Fejezetek a lelkiség történetéből* című könyvében nagyon érdekes jellemzést adott róla, megvilágítva a magyar „lelkiség” (vallásosság, spiritualitás?) történetében betöltött szerepét.¹ Az *Imádságos könyv* első kiadásában² Pázmány a margóra vetett jegyzetekkel sokszor utalt egy-egy szövegrész forrására. Főként bibliai helyekre, ahonnan egy-egy rövid szövegrészt illesztett bele az imádságaiba, – minden idézőjel nélkül, hogy az olvasót ne zavarja a folyamatos imádkozásban. Viszonylag ritkábban, de mégsem kivételesen más, Biblián kívüli forrásokra is hivatkozik a szerző, leggyakrabban Szent Ágoston nevéhez kapcsolódó művekre. Aquinói Szent Tamásra két helyen utal ilyen marginális jel: először a harmincadik lapon, a kötetke második részében, a hatodik *Reggeli Könyörgés* kezdetén „Szent Aquinas Tamás”, aztán a 169. lap versóján, *Az Úr vacsorája vétele előtt való* második imádság kezdetén. Itt „D. Tho. Aquinatis” jelzés olvasható. Ezek a jelzések nem egy-egy rövid szövegrészre, hanem két teljes imádságra vonatkoznak. Ezeknek eredetijét megtalálhatjuk Szent Tamás műveinek latin kiadásaiban. Az Összes művek 1879-ben Párizsban megjelent 32. kötetét Stanislaus Eduardus Fretté rendezte sajtó alá.³ Ebben *Piae preces* címmel találjuk a szentnek tíz prózai és két versben írott imádságát. Közülük a negyedik, a *Concede mihi...* kezdetű, Pázmány reggeli imádságának, a hatodik az *Ominipotens sempiterno Deus...* kezdetű, az áldozás előtti imádságnak az eredetije. A latin szövegeket megkerestem egy modernebb kiadásban is. R. P. Petrus Mandonnet 1927-ben ugyancsak Párizsban kiadta Szent Tamásnak *Opuscula Omnia*ját.⁴ A *Piae prece*st a negyedik kötetben találjuk. Ennek

¹ SÖVEGES Dávid, *Fejezetek a lelkiség történetéből*, Pannonhalma, Szent Gellért Hittudományi Főiskola, 1993, 248–253.

² PÁZMÁNY Péter, *Keresztyényi imádságos könyv*. Grác, 1606, kiad. KÖSZEGHY Péter, tan. LUKÁCSY Sándor, Bp., Balassi–MTA Irodalomtudományi Intézete, 1993 (Bibliotheca Hungarica Antiqua, 28).

³ THOMAE Aquinatis [...] *Opera omnia XXXII: Opuscula varia jam edita, vel anecdota*, ed. Stanislaus Eduardus FRETTE, Parisiis, Ludovicus Vivés, 1879.

⁴ S. Thomae Aquinatis *Opuscula omnia*, ed. R. P. Petrus Mandonnet, I-V, Paris, 1927.

alcíme: *Opuscula genuina theologica – Opuscula vix dubia*. A *Piae preces* a második csoportba tartozik, annak utolsó darabja (535–545). A „vix dubia” (alig, aligha kétséges) megjelölés arra figyelmeztet, hogy a szakértők véleménye szerint ezek az imádságok nem vitathatatlan részei a nagy szent életművének.

A *Piae preces* többi darabját olvasgatva észrevettem, hogy Pázmány *Imádságos könyvében* egy olyan helyen is megjelenik Szent Tamás egyik imádsága, ahol a szerkesztő nem utal annak eredetére. Talán azért nem, mert egy nagyobb imádság egységébe építette bele azokat a bekezdéseket, amelyeket az Aquinóitól vett át. *Az Úr vétele után* – vagyis mai szóval a szentáldozás után – mondandó első imádság nagyobbik felében, pontosan a harmadik bekezdéssel induló részében Szent Tamás VIII., *Gratias tibi ago, Domine...* kezdetű imádságára ismerünk. Ez a szöveg(rész) az *Imádságos könyv* első kiadásának 174. lapján és annak versóján található.

Tanulságos tagolva egymás mellé rakni a három imádság latin eredetijét s a Pázmány tollából való fordításukat:

IV. Oratio solita recitari singulo die ante imaginem Christi⁵

Concede mihi, miseriors Deus,
quae tibi placita sunt,
ardenter concupiscere,
prudenter investigare,
veraciter agnoscere,
et perfecte adimplere
ad laudem et gloriam nominis tui.

Ordina statum meum,
et quod a me requiris ut faciam,
tribue ut sciam;
et da exequi
sicut oportet et expedit animae meae.

Da mihi, Domine Deus meus,
inter prospera et adversa
non deficere,
ut in illis non extollar,
et in istis non deprimar.

de nullo gaudeam vel doleam
nisi quod ducat ad te
vel abducatur a te.

Nulli placere appetam,
vel displicere timeam
nisi tibi.

Engedd, én Istenem,
hogy valamit te kedvelsz,
gerjedezve kívánjam,
okosan keressem,
igazán megismerjem,
tekéltelenen beteljesítem:
a te szent nevednek dicsőítetire és
dicsőségre,
Vezéreljed az én állapotomat,
és amit te akarsz, hogy cselekedjem,
engedd, hogy azt megismerjem, és úgy
beteljesítem, amint te kívánod,
és üdvösséges az én lelkemnek:

Mutass oly utat, én Istenem, nekem,
melyen bátorságon járjak
mind jó, mind gonosz szerencse közt.
Úgy, hogy jó szerencsémbe fel ne
füvalkodjam,
de néked hálát adjak,
háborúságimba le ne nyomattassam,
hanem csendes lelki ismerettel
szenvedjem, ami reám bocsátasz.
Semmi egyében ne örvendezzek, hanem
csak azon, ami tehozzád viszen:
Semmin ne bánkódjam, hanem csak
azon, ami elszakaszt tőtőled.
Ne igyekezzem azon, hogy te kívüled
és ellened valakinek kedveskedjem,
ne rettegjek senki gyűlölségétől,
hanem csak a tiedtől.

⁵ PÁZMÁNY, *Imádságos...*, i. m., 30[r]–31[r].

Vilescant mihi, Domine,
omnia transitoria,
et cara mihi sint,
omnia tua.

Taedeat me gaudii,
quod est sine te,
nec aliud cupiam
quod est extra te.
Delectet me, Domine,
labor, qui est pro te;
et taediosa sit mihi omnis quies,
quae est sine te.
Frequenter da mihi, Domine,
cor ad te dirigere,
et in defectione mea cum emenda-
tionis propositio dolendo pensare.

Fac me,
(Domine Deus,
obedientem sine contradictione,
pauperem sine defectione,
castum sine corruptione,
patientem sine murmuratione)
humilem sine fictione
et hilarem sine dissolutione
(tristem sine deiectione,
maturum sine gravitate,
agilem sine levitate,
timentem te sine desperatione,
(veracem sine duplicitate,)
operantem bona sine praesumptione,

proximum corripere sine elatione

ipsum aedificare verbo et exemplo
sine simulatione.

Mindeneket
szeretetedbe cselekedjem,
és valami a te tiszteletedet nem illeti,
úgy tartsam, mintha ingyen sem volna.
(Adjad, Uram, hogy teéretted
megutáljam e múlandó világot,
tebenned pedig és a te parancsolatidban
mindenek fölött gyönyörködjék lelkem,
és tégedet mindenek fölött szeressen.)

Kedvetleníts meg engem minden
vigassághoz,
mely nálad nélkül vagyon,
hogy te kívüled semmit ne kívánjak.

Tedd gyönyörűségessé
a teérted felvett munkáimat,
te kívüled pedig
Semmi nyugalmat ne keressek.
Gyakran buzgósággal emeld fel,
Úr Isten, szívemet felségedhez.
Adj vizet szememnek,
hogy sirassam gyakran bűneimet

Tégy

alázatossá képmutatás nélkül,
tégy víggá csélcapság nélkül

igazmondóvá színmutatás nélkül,
tégy gyorsá fáradság nélkül,
adjad, hogy rettegjek előtted
kétségbeesés nélkül,
(adj tiszta és benned bízó szívet)
felfuvalkodás nélkül,
Adjad, hogy felebarátomat szeressem
kép utálás nélkül,
megdorgáljam vétkeirül bosszúállás nélkül,
építsem őtet mind szómba, mind
cselekedetembe kevélység nélkül.
Adjad, hogy engedelmes legyek
ellenmondás nélkül,
csapásidat békességgel szenvedjem
zúgolódás nélkül.

Da mihi, Domine Deus, cor pervigil
quod non abducat a te
curiosa cogitatio.
Da nobile, quod nulla deorsum trahat
Indigna affectio.
Da firmum,
quod nulla fragrant tribulatio,
da liberum,
quod nulla sibi vindicet violenta affectio.
Largire mihi, Domine Deus meus,
intellectum te cognoscentem,
diligentiam te quaerentem,
sapientiam te invenientem,
conversationem tibi placentem,
perseverantiam fidenter te expectantem,
(et fiduciam te finaliter amplectentem)
tuis poenis hic affligi
per poenitentiam,
tuis beneficiis in vita uti
per gratiam.
Qui vivis et regnas Deus
per omnia saecula saeculorum.

*VI. Oratio dicenda ante communionem*⁶

Omnipotens sempiterna Deus
ecce accedo ad Sacramentum
unigeniti Filii tui, Domini nostri
Jesu Christi.
Accedo tamquam infirmus
ad medicum vitae
immundus ad fontem misericordiae,
caecus ad lumen claritatis aeternae

pauper et egenus
ad Dominum coeli et terrae.

Rogo ergo immensae largitatis tuae
abundantiam
quatenus meam curare digneris
infirmiorem, lavare foeditatem.
illuminare caecitatem
ditare paupertatem, vestire nuditatem:
ut panem Angelorum, Regem regum
et Dominum dominantium tanta
suscipiam reverentia et humilitate,
tanta contritione et devotione,
tanta puritate et fide,
tali proposito et intentione,
sicut expedit salutem animae meae.

Adj, én édes Jézusom, vigyázó szívet,
melyet tőled el ne vonjon
semmi hívokodó gondolat,
adj állhatatost, melyet le ne
nyomjon semmi gonosz indulat.
Adj győzhetlent,
melyet semmi háborúság el ne fáraszon.
Adj tiszta és igaz szívet, melyet
meg ne rútitson semmi gonosz kívánság.
Engedj nékem, édes Uram Istenem, olyan
értelmet, mely téged megismerjen
oly szorgalmatosságot, mely téged keressen,
oly bölcsességet, mely téged megtaláljon,
oly életet, mely előtted kedves legyen,
oly állhatatosságot, mely téged bátran várjon

Adjad, hogy a poenitentia által
részesüljek kíniaidba,
szent malasztodba
és végre boldogságodba,
ki élsz és uralkodol
Mindörökkön örökké. Amen.

Örök mindenható Úr Isten,
ímé a te Szent Fiadnak, a mi Urunk
Jesus Christusnak
áldott Szentségéhez járulok,
mint beteg
az életnek orvosához, mint tisztátalan
a tisztaságnak kútfejéhez,
mint vak, az örök fényességnek
világosságához
mint szegény koldus
a mennynek földnek Urához.

Kérem azért a te véghetetlen,
bőséges Irgalmasságodat,
hogy az én betegséget meggyógyítsad,
vakságomat megvilágosítsad
szegénységemet meggazdagítsad
befödözzed mezítelen voltomat
hogy tégedet Angyaloknak kenyerét, királyok
királyát, oly böcsülettel és
alázatossággal, oly töredelmes és
ájtatos szívvel,
oly hittel és tisztasággal vegyelek.

mint leghasznosb üdvösségemre.

⁶ PÁZMÁNY, *Imádságos...*, i. m., 169[r]-170[r].

Da mihi, quaeso,
Dominici corporis et sanguinis
non solum suscipere sacramentum,
sed etiam rem et virtutem sacramenti.

O mitissime Deus, da mihi
corpus unigeniti Filii tui
Domini nostri, Iesu Christi,
quod traxit de Virgine Maria,
sic suscipere, ut corpori suo mystico
merear incorporari,
et inter eius membra connumerari.

O amantissime Pater, concede mihi
dilectum Filium tuum,
quem nunc velatum in via
suscipere propono,

tandem facie perpetuo contemplari.

Qui tecum vivit et regnat in unitate
Spiritus Sancti, Deus per omnia
saecula saeculorum. Amen.

VIII. Oratio aliqua post communionem⁷

Gratias tibi ago, Domine sancte
Pater, omnipotens, aeternae Deus,
qui me peccatorem,
indignum famulum tuum,
nullis meis meritis,
sed sola dignatione misericordiae tuae
satiare dignatus es
pretioso corpore et sanguine
Filii tui Domini nostri Jesu Christi.

Et precor te,
ut haec sancta communio
non sit mihi reatus ad poenam,
sed intercessio salutaris ad veniam.
Sit mihi armatura fidei,
et scutum bonae voluntatis.
Sit vitiorum meorum evacuatio,
concupiscentiae et libidinis exterminatio,
charitatis et patientiae,
humilitatis et obedientiae
omniumque virtutum augmentatio,
contra insidias inimicorum omnium
tam visibilibus quam invisibilibus
firma defensio;
motuum meorum, tam carnalium,

Engedd, én Istenem,
hogy nem csak Testednek és vérednek
Szentségét vegyem
de Szent Tested erejének hasznát is érezzem.

Adgyad,
hogy a te Szent Fiadnak testét,
mellyet a Szüz méhéből vől /vettél/

úgy fogadgyam hozzám,
hogy ővele egyesülvén
az ő tagjai közibe számláltassam.

Szerelmes Atyám, engedd,
hogy a te szerelmes Fiadat,
kit most utamban földél alatt
akarak hozzám venni
színről színre láthassam, és örökké
nézhessem az örök boldogságba,
Ki veled él, és uralkodik...

Dicsérlek téged, és hálát adok,
örök Atya mindenható Isten,
hogy engemet, méltatlan szolgádat
nem érdemem szerént,
hanem csak a te nagy kegyelmességedből
a te szent Fiadnak drága szent
testével vérével tápláltál.

Kérlek téged, én mennyei Atyám
hogy a te szent Fiad testének vétele

légyen az én bűneimnek bocsánatja,
az én hitemnek erős fegyvere
bennem való jó kívánságoknak őrző pajzsa
bűneimnek és gonosz kívánságaimnak
kigyomlálása

az én testi lelki ellenségim ellen
bátorságos oltalom,

gonosz indulatimnak zablája

⁷ PÁZMÁNY, *Imádságos...*, i. m., 174[r]–174[v].

quam spiritualium,
perfecta quietatio:
in te uno ac vero Deo
firma adhaesio,
atque mei finis felix consummatio

Et precor te,

ut ad illud ineffabile convivium
me peccatorem perducere digneris,
ubi tu, cum Filio tuo et Spiritu Sancto
sanctis tuis es lux vera,
satietas plena,
gaudium sempiternum,
iucunditas consummata
et felicitas perfecta.
Per eundem Christum Dominum nostrum.
Amen.

lelkem sebeinek gyógyító íra,
száraz lelkemnek mennyei harmatja,
szomjú szívemnek élesztő pohára
háborúságimnak csendesítője
minden nyavalyámnak vigasztalója,
legyen az én gyarlóságomnak gyámolja
e világi veszedelmeknek eltávoztatója
zarándokságomnak vezére
elfáradt erőmnek megújítója
te szent haláloednek szüntelen emlékezeti,
ez világból kimúlásom óráján
erős bátorságom,
és boldogságban vezérlő kalauzum.
Kérlek, én Istenem,
hogy az te szent Fiad teste
úgy megújítsa az én szívemnek kívánságát,
hogy te kívüled
semmi gyönyörűséget ne kívánjon.
Semmi szépséget ne kedveljen.
Semmi vígságot ne keressen.
Semmi dicsőséggel ne gondoljon.
Semmi kegyetlenségűl ne féljen,
és végre bemenjen ama te
meggondolhatatlan, örök lakodalmaiba,
holott te a Fiu és Z. Lélek Istennel,
a te Szentidnek igaz világsága,
teljes elégsége,
örökkévaló öröme,
tekéletes gyönyörűsége,
véghetetlen boldogsága vagy.
Amen

Ha így, egymás mellett, egymással összevetve olvassuk a latin eredetit s a fordítást, megállapíthatjuk, hogy Pázmány többnyire pontosan követte Szent Tamás szövegét, s szinte olyan gondosan igyekezett magyarra fordítani, mintha valami bilingvis kiadványba szánta volna a fordítását. Annál feltűnőbb, hogy néhol mégis kihagyott valamit a latin szövegből, máskor meg hozzátoldott valamit, egészen új mondatokat, mondatrészeket. Fel is cserélt egymással néhány tagmondatot. A harmadik imádságban a magyar szöveg jelentősen "lemondul" a latinról, sok saját elemmel gazdagodik. Talán ezért nem jelezte Pázmány, hogy itt is Szent Tamás imádságát fordítja, illetőleg dolgozza át.

Az első „Engedd, én Istenem...” kezdetű imádságban a magyar szöveg egy olyan mondatot tartalmaz, amelynek a latinban nincs előzménye: „Adjad, Uram, hogy teéretted...” Az imádság közepe táján a „Fac me..., Tégy...” kezdetű mondatban nehezen követhetjük a latin és a magyar szöveg kapcsolatait. A latin mondatban tizennégy párhuzamos szerkezettel találkozunk: a „fac me!” állítmányhoz tizenkét tárgyeset-

ben álló melléknév, (köztük négy melléknévi igenév), majd két főnévi igenév áll a szerkezetek élén, s mindegyikhez a *sine* (nélkül) praepozícióval kapcsolódik egy-egy sajtószerű határozó. Ezek részben a kért erény túlságát zárják ki: „hilarem sine dissolutione: víggá csélcsapság nélkül,” részben annak lehetséges fogatkozásait: „obedientem sine contradictione: engedelmes legyek ellenmondás nélkül”. A fordító itt kihagyott néhányat a párhuzamos szerkezetekből, például a másodikat: „pauperem sine defectione”. Fel is cserélte a tagmondatok sorrendjét. Egy-egy esetben mintha félreértene a latin szöveget: „agilem sine levitate: tégy gyorsá fáradság nélkül”. Alighanem így lett volna pontos: „Tette késszé – könnyelműség nélkül”.

Ennek az első imádságnak latin szövege egy igen hosszú mondattal fejeződik be, amelynek kezdő szava és egyetlen állítmánya a „Largire mihi...”. Pázmány két mondatra bontotta ezt a hosszú zárómondatot: „Engedj nekem...” és „Adjad, hogy...” kezdetűekre. Egy kérést ki is hagyott (felejtett?) a latin mondat első feléből: „(largire mihi) fiduciam te finaliter amplectentem: adj nekem bizalmat, amely téged végül magához ölel”.

Az „Örök mindenható Úr Isten...” kezdetű, második imádságban legfeljebb egy-egy szó maradt lefordítatlan, az eredeti szöveggel mindig lépést tart a magyar.

Mint már említettem, a harmadik imádsággal meglehetősen szabadon bánt a fordító. A magyar imádság második felében jó húsz sornak hiába keressük a latin eredetijét. Ugyanakkor a latin imádságból középtájon kimaradt egy fél mondat: „charitatis et potentiae, humilitatis et obedientiae omniaque virtutum augmentatio: a szeretetnek és a türelemnek, az alázatosságnak és az engedelmességnek meg minden (más) erénynek gyarapodása”.

Ne feledjük: az itt idézett szöveg Pázmány *Imádságos könyvében* nem önálló egység. Az *Úr vétele után* című imádság⁸ az „Anima Christi...” kezdetű közismert ima soraival kezdődik, majd a 103. zsoltár első versével folytatódik: „Dicsírd az Urat, mert irgalmason cselekedett teveled!” s ehhez kapcsolódik aztán közvetlenül az a szöveg, amely Szent Tamásnál önálló imádság, „Dicsirlek Téged...” kezdettel. Okkal feltételezhetjük, hogy ennek az imádságnak a szövegével azért bánt szabadabban a fordító, s azért nem jelezte a könyv margóján a latin mű szerzőjének nevét, mert valójában nem a teljes művet fordította, hanem annak csak néhány (jelentős!) részét építette bele egy maga szerkesztette imádság szövegébe. Fölvetődik azonban egy másik lehetőség is. Pázmány az előbb vizsgált két, teljes imádságot talán nem magának Szent Tamásnak a művei közt találta meg, hanem a trentói zsinat után kiadott latin *Misekönyvben*. Abban viszont ez a harmadik imádság nem szerepel. Ennek „töredékeire” esetleg már egy korábban egybeszerkesztett latin imádságban talált rá Pázmány, s maga sem tudta, hogy az általa felhasznált szöveg Szent Tamástól való.

A vizsgált imádságok latin eredetijének s a fordítások magyar szövegének összehasonlítása más természetű megfigyelésekre is vezet. Az eredeti imádságok néhány

⁸ PÁZMÁNY, *Imádságos...*, i. m., 173[v]-174[v].

mondata olyan teológiai mélységeket érint, amelyekkel Pázmány talán nem akarta megterhelni a magyar imádkozó figyelmét. Két ilyen mondatra érdemes rámutatnunk. A második „Örök mindenható Úr Isten” kezdetű könyörgés negyedik mondatát idézem a latin eredetiből: „Da mihi, queso Dominici corporis et sanguinis non solum suscipere sacramentum, sed etiam rem et virtutem sacramenti!” Szent Tamás terminológiája szerint a *sacramentum* pusztán a szentségi jel, a *res sacramenti* a jel által jelölt valóság, a *virtus sacramenti* a szentség kegyelmi hatása. Aki méltatlanul veszi magához az Eucharisziát, az csak a jelet veheti (például egy nem hívő, vagy egy óvodás gyerek). A *res sacramenti* Krisztus teste és vére, a *virtus sacramenti* az a „tápláló erő”, amely a Krisztussal való egyesülésből fakad. Ezt nem tapasztalja meg a hívő ember sem. Pázmány valamelyest az átélés felé tolja el ezt a nagyon teológushoz illő mondatot.

Mindjárt a következő kérés: add meg nekem, úgy vennem Fiad testét magamhoz... „ut corpori suo mystico merear incorporari”. Pázmány ennyit mond: „hogy övele eggyesülvén”. A szószerinti fordítás: „hogy az Ő misztikus testébe méltó legyen beletagozódni”.

Érdemes még arra is rámutatni, hogy az imádságok latin eredetijét valami olyan könnyed elegancia jellemzi, amelyet Pázmány nem tud, talán nem is akar követni. Nagyon jellemző példa erre az első könyörgés harmadik mondatának fordítása. A latin szöveg itt nem használ főneveket: „da mihi [...] inter prospera et adversa [...] non deficere”. Pázmány konkrétan: „mutass oly utat...” Aztán jó és gonosz szerencséről ír, felfuvalkodásról, lenyomattatásról. Megannyi érzékletes, képi elem. Ugyanazt jelenti, amit az eredeti, de annak bravúros fordulata helyett a magyar szöveg valami áldott, majdnem paraszti egyszerűséggel szólal meg.

Megdicsérni valót is találunk ezekben a magyar szövegekben. Felejthetetlenül szép a „vigyázó szív” – a „cor pervirgil” fordítása. Eleven a „bűneimnek és gonosz kívánságaimnak *kigyomlálása*”, de ugyanígy a „gonosz indulatimnak *zablája*” kifejezés. Az egész imádság nem fordítás-ízű, úgy is olvashatjuk, imádkozhatjuk, mint ha magyar ember eredetileg magyarul fogalmazta volna. Tudjuk: ez a Kempis-fordítás ars poétikája.

Isten éltesse Hargittay Emil professzor urat, és jutalmazza még további sok szép eredménnyel munkálkodását a régi magyar irodalomtörténet területén, elsősorban épp Pázmány életművének kutatásában.